

SANKCIJA U ISPRAVAMA HRVATSKIH NARODNIH VLADARA

Milko BRKOVIĆ, Zadar

Sankcija je diplomatska formula ili sastavni dio isprave kojom se izriče kazna onima koji ometaju ili sprečavaju ostvarenje dispozicije, a nagrada onima koji omogućuju izvršenje obećanog u dispoziciji i ispravi uopće. Sankcija je kao nagrada rijetko prisutna u ispravama, dok je kazna veoma prisutna. Kazna može biti duhovna i materijalna, a katkada u ispravama mogu biti istodobno sadržane obadvije. Duhovna je kazna ušla u isprave iz crkvenih krugova. Sankcijom se dakle želi izvršiti ono što je doneseno u dispoziciji, odnosno ostvariti pravni akt isprave. Stoga se ona i nalazi konstantno uz dispoziciju. Takve osobine ona ima i u ispravama hrvatskih narodnih vladara u kojima je veoma prisutna, čak i u potvrđnicama matičnih isprava.¹

U prvoj sačuvanoj ispravi hrvatskih narodnih vladara, u ispravi vladara Trpimira o darivanju crkve i samostana sv. Jurja u Putalju zajedno s još nekim posjedima 852. (4. ožujka),² sankcija je vrlo opširna. Svojim sadržajem prijeti da se naloženo u dispoziciji mora ostvariti. Stoga, »ako bi se tko usudio, bilo što od gore (u dispoziciji) spomenutih stvari, što smo po Gospodnjem nadahnuću, prožeti ljubavlju svetih, pobožnim srcem poklonili i što smo smatrali da mora i u buduće da ostane netaknuto i čvrsto crkvi svetih mučenika Dujma, Staša, Kuzme i Damjana, otrgnuti ili oteći ili samo se suprotstaviti silom, neka je sapet službom gospoda Spasitelja i svih svetih, kao također prokletštvom 318 otaca, nerazrješivom vezom izopćenja do sudnjega dana. Božjom osudom neka se odijeli i ukloni od roda i domovine, žene i djece onaj koji bi se lakoumno usudio da ovo naše već učinjeno darovanje oduzme svetoj majci crkvi. Isto tako, dok se budu ovdje parničili sveti namjesnici s onim koji bude učinio takvo nedjelo da pušta u zaborav umrle i trne svjetlo duša njihovih, da bude lišen milosti pobožnih vladara koji će tada biti, a na posljednjem danu velikoga suda s đavlom i njegovim sramotnim anđelima i

¹ Autor u ovom radu ne namjerava dokazivati autentičnost ili falsificiranost pojedinih isprava, osim mjestimice gdje to zahtijeva sankcija kao tema rada.

² Jakov STIPIŠIĆ – Miljen ŠAMŠALOVIĆ, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I, Zagreb, 1967, str. 3–8 (dalje: J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I).

Judom Iškariotskim, Kristovim izdajicom neka bude nagrađen u paklenoj dubini, gdje se vatra ne trne i crv opaki umire.«³

Ta Trpimirova sankcija sadrži jednu gotovo kompletnu sentenciju biblijsko-teoloških misli koje bi mogle pristajati čak i u razvijenome srednjem vijeku nekom teološkom traktatu, da nam neki teološki izrazi, kao npr. *lumen*, ne pokazuju da je taj tekst nastao puno ranije. Iz nje je očito da je notar Trpimirove isprave bio veoma »potkovan« teolog i da je dobro poznao povijest Crkve. Kasnije se u supskripciji te isprave saznaje da je ta osoba bio svećenik Martin, koji je ujedno bio i kapelan na Trpimirovu dvoru. Nama je to pokazatelj da je Trpimirova država imala obrazovane i veoma pismene ljude, osobito one koji su dolazili iz crkvenih krugova. Iz navedene sankcije može se saznati i za neke od tema koje je proučavala tadašnja teološka znanost. To su: Božje nadahnuće, prenošenje svećakih osobina (ljubavi, milosrđa i slično) na vjernike i čovječanstvo uopće, štovanje mučenika, značenje spasiteljstva ljudskog roda, poimanje sudnjeg dana i pakla, poimanje domovine i obitelji, moralne obveze i obećanja, poštivanje Crkve i njezinih odredaba i zapovijedi, namjesništvo biskupa i drugih crkvenih otaca, štovanje mrtvih, značenje dobrotvornosti vladara države, pojam anđela i đavla, značenja apostolstva i Judinog izdajstva te niz drugih tema. Ta nam sankcija ujedno naznačuje da se u Trpimirovo vrijeme držalo i do crkvene povijesti ili crkvene tradicije uopće. Ona nam pokazuje da je u vrijeme toga hrvatskog vladara bilo prisutno štovanje svetaca i crkvenih mučenika, među kojima su imena nekih od njih prisutna i u službenom nazivu splitske nadbiskupije (sv. Dujam, Anastazije, Kuzma i Damjan), te poimanje povijesti spasenja, životopisi svetaca, povijest i nauk crkvenih sabora (osobito Nicejski iz 325. na kojem je bilo prisutno 318 biskupa), pojam vlasti i države, crkvena imovina, izbori biskupa, upravljanje biskupijama, obitelj kao jedinica društva i slično. Kratko rečeno, ta nam Trpimirova sankcija osim prijetnje duhovnom i materijalnom kaznom za neizvršeno u dispoziciji donosi niz podataka za duhovno i materijalno življenje toga vremena. Forma i sadržaj takve sankcije prisutni su u hrvatskim ispravama sve do 13. stoljeća, a potječu iz Bizanta.⁴ Čini nam se da je nekolicina dosadašnjih naših diplomatičara Trpimirovu sankciju krivo interpretirala.⁵

Josip Nagy kao i drugi također ne vidi materijalnu kaznu u Trpimirovoj sankciji, ili pak misli da se njezina misao o uklanjanju prekršitelja iz roda i domovine, te

³ Miho BARADA, *Dvije naše vladarske isprave*, Croatia sacra, god. 7, Zagreb, 1937, str. 41–47.

⁴ Milan ŠUFFLAY, *Die dalmatinische Privaturkunde*, Sitzungsberichte der kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophische-historische Klasse, B. Klasse, B. CXLVII, Wien, 1903 (1904), str. 67.

⁵ Nada KLAIĆ, *O Trpimirovoj darovnici kao diplomatskom i historijskom dokumentu*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, LXII/1960, Split, 1967, str. 134–136, toj sankciji najprije priznaje njezino istaknuto i pravo mjesto u ispravi, a onda joj u Trpimirovu primjeru podvaljuje i započinje neopravdano prigovarati kako bi omalovažila prethodno priznanje. Tjera je u privatnu ispravu, jer je došla iz crkvenih krugova, osobito u 8. do 11. stoljeće, otkrivajući nešto »novo« kad proglašava da su prijetnje uzete iz Mojsijevih knjiga i psalama, proturajući tvrdnju da su te prijetnje karakteristične za crkvu (osobito za oporuke!), a ne i za vladarske isprave u kojima je tobože prijetnja duhovnom kaznom nepotrebna jer su »vladarske odluke i odredbe dovoljno zaštićene zakonom«, pa se stoga u franačkim ispravama pojavljuje prijetnja plaćanja globom i to tek potkraj 10. stoljeća. Time nijeće prisutnost materijalne kazne u Trpimirovoj ispravi, kao da izoliranje od »roda i domovine, žene i djece«, nije velika materijalna kazna. Nakon toga dotadašnjim diplomatičarima priznaje ono što joj odgovara, ostavljajući na kraju čitatelje visjeti u zraku u spoznavanju sankcije u hrvatskim »kneževskim« ispravama.

odvajanju od žene i djece, odnosi na usudu vječnog suda.⁶ Međutim to ne može biti točno jer je sastavljač te sankcije zasigurno dobro poznao Sveto pismo, u kojem stoji da se ljudi na drugom svijetu ne žene i ne udaju, što znači da nemaju ni roda ni domovine, jer je njihova domovina kraljevstvo nebesko. Jedino je sporno u toj materijalnoj kazni tko ju je izvršavao – državna ili crkvena vlast. Budući da sankcija vuče svoje podrijetlo iz crkvenih krugova, može se pretpostaviti da je i neke materijalne kazne sprovodila crkvena vlast. S druge pak strane, sankcija kao diplomatska formula mogla je ući u isprave hrvatskih narodnih vladara iz bizantskih ili pak iz talijanskih isprava.⁷

Već sljedeća sačuvana sankcija isprava hrvatskih narodnih vladara svojim je stilom jasnija a sadržajem nešto različitija od prethodne, iako je isprava u kojoj je ona sadržana potvrđnica prethodne te bi se očekivala ista sankcija. Riječ je naime o sankciji u ispravi vladara Muncimira koji 892. (28. rujna) u Bihacima potvrđuje splitskoj nadbiskupiji darovnicu vladara Trpimira.⁸ Kapelan na Muncimirovu dvoru Firmin osjetio je potrebu da sankciju Trpimirove isprave nešto preuredi, odnosno da je opetuje svojim riječima: »Tko bi pak poslije upaljen zubljama lakomosti i podignut na rogovima oholosti, omalovažavajući našu odluku, htio malo prije spomenutu crkvu (u Putalju) oduzeti od vlasništva svetih mučenika Dujma i Staša ili pokušao, bilo na koji način, spomenuto darovanje oštetiti, neka ga snađe srdžba Svemogućega gospodara nebesa, Spasitelja svijeta, te svih svetih; neka je nerazrešljivo svezan vezom prokletstva 318 otaca; k tomu neka padne na njega i na njegov dom, kao i na njegove pomagače, deset zala, koja su se zbila u Egiptu, a guba Sirca Naamana njih neka nikada ne ostavi; neka ih proguta zemlja kako Datana i Abirona; a na posljednjem sudu, imajući protiv sebe dosljednost svetaca, neka s vragom i njegovim strašnim anđelima te Judom Iskariotom budu nagrađeni u ognju paklenom, gdje se vatra ne trne i crvi ne umiru.«⁹ Đakon Firmin dakle iz prethodne sankcije neke pojmove izbacuje i skraćuje, neke proširuje, ali većinu preuzima od prethodnika. On prijetnju materijalnom kaznom zanemaruje, a duhovnu prijetnju još više proširuje, naglašavajući da krive moralne vrednote, lakomost i oholost, mogu dovesti do nepoštivanja kraljeve odluke u dispoziciji isprave. U sankciji se ponovno navodi i predmet odluke, to jest crkvice (u Puljatu) koju kralj dariva u vlasništvo splitske nadbiskupije spominjući njezine zaštitnike, mučenike sv. Dujma i sv. Anastazija (Staša), ispuštajući ostala dva sveca (Kuzmu i Damjana) koji su prisutni u službenom nazivu te nadbiskupije u Trpimirovoj sankciji. Terminima »srdžba« svemogućega Gospodara nebesa i spasitelja svijeta te svih svetih i »prokletstvo« 318 otaca nastoji se osigurati provedba te kraljeve odluke. K tome se prijetnja domu (obitelji) povreditelja te odluke proširuje i na njegove pomagače, prijeteci im se s deset biblijskih zala koja su se dogodila u Egiptu. Nije ni to dosta, pa se navode još neke prijetnje biblijskog sadržaja, kao što su guba Sirca Naama, Datanova i Abironova sudbina, posljednji sud i prokletstvo svetaca te pakleni oganj koji ih očekuje kao i đavla i njegove anđele i Judu izdajnika.

Kraća od prethodne dvije jest sankcija sadržana u ispravi kralja Krešimira II. o darivanju otoka Vranjica i nekih posjeda u Solinu devetorici zaslužnih i vjernih

⁶ Josip NAGY, *Diplomatičko-paleografske studije*, Vjesnik Kr. državnog arkiva u Zagrebu, god. I, Zagreb, 1925, str. 35.

⁷ *Isto*, str. 35–36.

⁸ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 22–25.

⁹ M. BARADA, *nav. dj.*, str. 69–71.

Hrvata, iz 950.¹⁰ Njome se prijeti i samim kraljevim sinovima, nećacima ili drugim nasljednicima uskraćivanjem kraljevskog blagoslova, baštinske časti, srdžbom zastupnika te prokletstvom 318 svetih otaca i kaznom pakla, čime je i Juda bio kažnjen, ako bi spomenutim muževima i njihovim nasljednicima pokušali oteti kraljevu donaciju. Prvi je dio te sankcije dakle materijalna prijetnja i kazna (uskraćivanje očinskog ili kraljevskog blagoslova, baštinske časti i srdžba zastupnika, bez čega nema nasljedstva na kraljevskom prijestolju), a drugi je duhovna prijetnja (prokletstvo 318 otaca i paklena kazna). Ova se sankcija po sadržaju svoga prvog dijela razlikuje od prethodne dvije, dok u svom drugom dijelu donosi dva momenta koja su prisutna u prethodnim sankcijama. To su prokletstvo 318 svetih otaca i pakleni sud povezan s Judinim izdajničtvom. Svi drugi svetopisamski momenti su izostavljeni. I u toj sankciji, kao i u prethodne dvije, uz prijetnju i prokletstvo navodi se jednim izrazom objekt dispozicije odnosno isprave uopće. Takva vrsta sankcije odgovara ranom razdoblju hrvatskih isprava, što je jedan od dokaza starosti isprave. Njezina je formula u raznim varijantama bila u upotrebi kod nas sve rjeđe, ali ipak do polovice 12. stoljeća.¹¹

Istodobno materijalna i duhovna kazna osobito je izražena u sankciji isprave bana i carskog protospatara S.(tjepana?), kojom samostanu sv. Krševana u Zadru crkvu daruje zajedno s pokretnom i nepokretnom imovinom, u razdoblju između 12. lipnja 1042. i 1. rujna 1044.¹² Pošto je u dispoziciji te isprave potanko popisano što se dariva spomenutom samostanu, sankcijom se želi ispuniti navedeno. Stoga ako bi netko tko je odsutan, bilo od banovih podanika bilo netko sa strane, bio i pokušao navedeno oduzeti samostanu, neka umre bez djece i neka ostane bez potomaka na svijetu te neka plati 30 zlatnih libra. Također neka ga snađe srdžba Oca, Sina i Duha Svetoga i prokletstvo 318 svetih otaca i neka taj na posljednjem sudu bude podaren poklonom đavla i njegove četvorice anđela i Judom Iškariotskim. Slična je misao, kako smo vidjeli, izražena i u sankciji isprave kralja Krešimira II. Prvo je dakle navedena prijetnja materijalnom kaznom a onda duhovnom. Elemente i jedne i druge kazne te banove sankcije nalazimo i u drugim ispravama hrvatskih narodnih vladara. Međutim, u ovom slučaju novčana je kazna upola manja nego u ispravama kralja Zvonimira. S druge strane ta novčana kazna u ispravama kralja Krešimira IV, koje su vremenski bliže ispravi bana S. o kojoj je riječ, iznosila je 100 zlatnih libara. Stoga dakle na temelju sačuvanih isprava hrvatskih narodnih vladara taj se novčani iznos promijenio u vrijeme kralja Zvonimira, ali i dalje ostaje upitno zašto je u ispravi bana S. 30 a ne 50 zlatnika. Kad bi se bana S. moglo vremenski staviti u Zvonimirovo razdoblje, onda bismo lako mogli zaključiti da je kraljevski iznos 60 zlatnika a banski upola manji. Znači li to da je već u vrijeme bana S. novčana kazna u sankcijama kraljevskih isprava iznosila 60 zlatnika? Kad bi bilo tako, onda bi imali pravo oni koji banov inicijal »S« razrješuju sa »Suinimir«. Međutim u tom slučaju ponovno ostaje problem godine nastanka isprava bana S.

Također kraću sankciju sadrži i kraća verzija isprave kralja Krešimira IV. o davanju nekih privilegija i darivanju otoka Žirja samostanu sv. Ivana u Biogradu iz

¹⁰ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 39–43.

¹¹ Jakov STIPIŠIĆ, *Tragom jedne bilješke Ivana Luciusa o jednoj hrvatskoj vladarskoj ispravi*, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, vol. 6, Zagreb, 1969, str. 86.

¹² J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 75–76. U novije vrijeme nešto više o tom banu pisao je Lujo MARGETIĆ, *O nekim vrelima hrvatske povijesti XI. stoljeća (s osobitim obzirom na Osor)*, Historijski zbornik, god. XLII (1)/1989, Zagreb, 1990, str. 121–127.

1060. (mjeseca veljače).¹³ Tom se sankcijom prijeti onomu tko dokine kraljevu odluku da će ga stići srdžba kraljeva te da će po zakonu morati platiti stotinu zlatnika. Ta dakle sankcija sadrži samo materijalnu kaznu, koja je određenija nego u prethodnim sankcijama. Njome se dakle određuje točna svota novca koju prijestupnik mora platiti za ometanje izvršenja kraljeve odluke u ispravi.¹⁴ Tu se dakle ne prijeti duhovnim ni crkvenim kaznama, nego samo svjetovnim.¹⁵

Analogno opširnijem tekstu druge verzije te Krešimirove isprave opširniji je i tekst sankcije, iako bi se u obje verzije očekivala ista sankcija. Međutim nakon proširenog opisa predmeta isprave notar je osjetio potrebu da i sankciji dade opširniju formu, donoseći u njoj da ako tko navedena i kraljevskim autoritetom darovana dobra (posjede) samostanu sv. Ivana apostola i evanđelista, koja su dali i kraljevi prethodnici i koja će potvrditi i nasljednici, ako dakle ta dobra bude tko bezbožno oskvrnuo, umanjio ili se pak usudio dati ih drugomu, neka ga srdžba Božja obilato stigne i neka propadne kao onaj izdajica Juda, a osim toga neka ga snađe prokletstvo 318 otaca i neka mu se po kraljevskom zakonu Hrvatske (koji je ujedno i kršćanski zakon) naplati stotinu zlatnih pondera od onoga koji bude upravljao kraljevstvom. Ova sankcija dakle sadrži i duhovnu i materijalnu kaznu. U duhovnoj se ponavlja termin izdajnika Jude i prokletstvo 318 otaca uz srdžbu Božju, a u materijalnoj fiksirana globa od stotinu zlatnika koja je bila propisana hrvatskim kraljevskim zakonom. U toj je Krešimirovoj sankciji malo nelogično da se obvezuje i njegove nasljednike na izvršenje kazne, što je pak prejudiciranje same kraljeve odluke ili je pak hrvatski kraljevski zakon sadržavao i tu klauzulu kad je bilo u pitanju darivanje određenim crkvenim ustanovama. U protivnom je notar ili prerađivač teksta isprave sam prejudicirao volju donatora, odnosno hrvatskog kralja Petra Krešimira IV.

Međutim takvo obvezivanje svojih nasljednika prisutno je i u sankciji isprave kralja Krešimira IV. o oslobađanju samostana benediktinki sv. Tome u Biogradu od svakih davanja i o darivanju kraljevskog zemljišta Rasohatica 1060–1062.¹⁶ To nam pak pokazuje da je formula sankcije mogla sadržavati i takvu formulaciju. U sankciji te Krešimirove isprave kralj se izravno obraća i prijeti možebitnom povreditelju njegove odluke zboreći da, ako bi bilo tko od njegovih nasljednika kadgod priječio i u tu njegovu čvrstu odluku posumnjao, te od onoga što je on vjerno ustvrdio nešto pokušao umanjiti ili prekršiti, neka ga snađe srdžba svemogućega Boga i svih svetih iznad kojih je on, kao i 318 otaca neka ga anatematiziraju okovom i neka je na posljednjem i strašnom sudu vezan đavlom i njegovim anđelima (slugama) i nek je osuđen s Judom izdajnikom na muke u vatri s neugasivim plamenom. Ta sankcija dakle izostavlja prijetnju materijalnom kaznom, a donosi samo duhovnu prijetnju izraženu terminima srdžbe Božje i svih svetaca, anatemo 318 otaca, prijetnjom paklom i vječnim sudom, đavlom i njegovim slugama, skončanjem poput izdajnika Jude te vječnom mukom u paklenom ognju.

Koliko se držalo do diplomatske formule sankcije u ispravama hrvatskih narodnih vladara pokazuje nam njezina prisutnost u ispravi kralja Krešimira IV. o darivanju zemlje u Sidragi samostanu sv. Tome u Biogradu iz istih godina kao i za prethodnu ispravu za zemljiše Rasohaticu (1060–1062).¹⁷ Ta nam je naime isprava

¹³ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 87–89.

¹⁴ *Isto*, str. 89–93.

¹⁵ J. NAGY, *nav. dj.*, str. 39.

¹⁶ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 96–97.

¹⁷ *Isto*, str. 97–98.

sačuvana kao *potvrđnica* ili možda čak kao isječak neke prethodne, odnosno matične isprave, pa budući da su ispuštene neke za nas važnije diplomatske formule, očekivalo bi se da će biti ispuštena i sankcija. Međutim u ovom primjeru to nije učinjeno, a kasnije ćemo vidjeti da je to slučaj i u ostalim potvrđnicama hrvatskih narodnih vladara. Štoviše u ovom je slučaju sankcija, premda kratka po sadržaju, najopširnija od svih prisutnih formula, čak i od dispozicije te Krešimirove isprave. Ona svojim sadržajem u toj ispravi prijeti kraljevskim autoritetom onomu tko bi poslije prekršio kraljevu odluku u dispoziciji, pokušavši oduzeti navedenom samostanu doznačeno zemljište. Taj koji se to usuditi neka bude proklet od svemogućeg Boga, blaženog Tome apostola, svih svetaca Božjih i nek s Judom ima udjela i bude u vječnom ognju. Prisutna je prijetnja duhovnom kaznom, dakle bez materijalne. Elementi su duhovne kazne Božje prokletstvo, prokletstvo apostola Tome – po tome što je taj samostan bio posvećen tom svecu – zatim prokletstvo svih svetaca i prijetnja da će izgrednik imati udjela u vječnom ognju s Judom izdajnikom.

Za razliku od prethodne, sljedeća sačuvana Krešimirova sankcija sadrži samo prijetnju materijalnom kaznom. Riječ je o sankciji u ispravi toga kralja, izdanoj u Šibeniku 1066. (25. prosinca),¹⁸ u kojoj on uzima pod svoju zaštitu samostan sv. Marije u Zadru, kojeg je sagradila kraljeva sestra Čika, kako se navodi u dispoziciji, tako da ako bi se tko drznuo i bilo u čemu htio navedenom samostanu što silom ugrabiti ili se usprotiviti kraljevoj odluci, neka crkvi četverostruko vrati i neka bude podvrgnut svim kraljevim sudovima. Očito je da je u formuliranju te sankcije sudjelovao destinatar isprave.

Veoma kratka sankcija nalazi se u Krešimirovoj ispravi o darivanju zemlje u Tokinji navedenom samostanu sv. Marije u Zadru 1066/67.(?)¹⁹ Njome se traži da onaj tko se ogлуši na tu kraljevu darovnicu, pa joj se kasnije pokuša suprotstaviti, mora platiti kraljevski porez banu. Ta se sankcija dakle sastoji samo od prijetnje konkretnom materijalnom kaznom, koja se pak treba ostvariti u obliku kraljevskog poreza koji je u našem slučaju novčana svota. Ban je onaj koji određuje posljedice nepoštivanja kraljeve odredbe.

Međutim u sljedećoj Krešimirovoj sankciji, sadržanoj u njegovoj ispravi o potvrđivanju posjeda u Diklu 1066/67, kojeg je istom samostanu darovao njegov predak kralj Krešimir II,²⁰ navodi se samo prijetnja duhovnom kaznom. Njome kralj prijeti da ako netko poslije njegove smrti pokuša povrijediti odluke njegovih prethodnika, koje on u dispoziciji potvrđuje, neka toga snađe srdžba najvećeg suca i neka na dan strašne kušnje, stojeći na lijevoj strani, čuje ono čime će se prijetiti opakim.²¹ U toj se dakle sankciji upotrebljavaju biblijski pojmovi srdžbe vrhovnog suca, sudnji dan na kojem su zli na lijevoj strani toga suca te presuda koja slijedi opakima. Kraće rečeno prijeti se vječnom osudom onomu koji povrijedi kraljevu odluku.

Veoma opširna i veoma sadržajna sankcija prisutna je u ispravi kralja Krešimira IV. o darivanju otoka Maona samostanu sv. Krševana u Zadru 1069.²² U toj sankciji kralj hoće da njegovo darivanje bude čvrsto i trajno, pa ga stoga potvrđuje

¹⁸ *Isto*, str. 102.

¹⁹ *Isto*, str. 104–105.

²⁰ *Isto*, str. 105–106.

²¹ Josip NAGY, *Monumenta diplomatica*, I, Zagreb, 1925, str. 5–19, tabela IX.

²² J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 112–114.

i neokrnjeno učvršćuje svojom i njegovih biskupa potvrdom i svjedočanstvom, određujući da, »ako bi netko od smrtnika zaboravivši na Božji sud i prezirući naše kraljevsko dostojanstvo htio ikada tvrdoglavom drzovitošću uznemiravati samostan presvetog Krševana zbog prije rečenog otoka, koji smo mu mi kraljevski darovali i tako pomutiti naša prava«, neka upadne iz srdžbe u srdžbu budućeg suda i neka se pojavi kao krivac na posljednjem sudu imajući uvijek sudbinu s Herodom, Judom i Šimunom čarobnjakom i posjedujući društvo Antikrista. Od svemogućeg Boga i svetih apostola i od čitavog zbora svetih i preblaženog Krševana neka primi vječno prokletstvo, a našem kraljevskom sudu i bilo kojim kraljevima mojim nasljednicima, županima, dvorjanicima ili banovima neka plati 100 libara zlata i neka u našem kraljevstvu bude zauvijek ozloglašen.²³ Ta Krešimirova sankcija još jedanput navodi objekt darovanja samostanu sv. Krševana, naglašavajući kraljevo pravo na tu odluku. Istodobno se prijeti duhovnom kaznom (anatemom) onomu tko bi to pokušao spriječiti ili omesti, pa se stoga na nj zaziva srdžba kraljevog i vječnog suda koji mu namjenjuje sudbinu Heroda, Jude i Šimuna vrača, koji su društvo đavla. Nadalje se zaziva vječno Božje prokletstvo, prokletstvo apostola i svih svetaca te zaštitnika samostana o kojem je riječ (sv. Krševana). Nakon toga slijedi materijalna kazna koja se sastoji od kraljevskog suda na kojem će se krivac kazniti globom od 100 libara zlata, koju pak treba platiti kralju, njegovim nasljednicima, županima, dvorjanicima ili pak banovima, ovisno kad se prekrši odluka i tko se nađe na kraljevskom sudu. Uz to krivac će biti ozloglašen u hrvatskom kraljevstvu.

Da je sankcija doista imala istaknuto mjesto i u potvrdnicama matičnih isprava hrvatskih vladara pokazuje nam i potvrda kralja Krešimira IV. isprave o osnutku samostana sv. Petra na Rabu 1070. (6. svibnja).²⁴ Isprave takve vrste obično sadrže najosnovnije diplomatske formule, a među njima se nalazi i sankcija. Štoviše, ona je u našem primjeru najopširnija od svih prisutnih formula u toj ispravi, iako je sama po sebi veoma kratka u odnosu na prethodne donešene sankcije. Njome se u Krešimirovoj ispravi, o kojoj je riječ, prijeti materijalnom kaznom, ako bi se tko po nagovoru vruga drznuo silom pogaziti kraljevu potvrdu. Toga će se pozvati na sud koji će ga osuditi i uskratiti mu kraljevu milost. To praktički znači da će ga se kazniti kaznom od 100 zlatnika, kako to nalazimo u prethodnim Krešimirovim sankcijama, i da će snositi i druge posljedice.

Na koga se poglavito odnosi prijetnja pokazuje nam sljedeća sankcija Krešimirove isprave iz oko 1070. o darivanju lokacije za podizanje mlina na području Solina samostanu sv. Stjepana kod Splita.²⁵ Kralj u toj sankciji prijeti svojim nasljednicima, koji bi se odvrgli od Boga pa opozvali njegovo darivanje spomenutom samostanu. Takav koji bi to učinio neka je proklet i pod anatemom svemogućeg Boga i svetih otaca, i neka se skupa s Judom izdajnikom vječno muči kaznom smrti. Tu je dakle prisutna duhovna prijetnja u obliku anateme, a materijalna se ne spominje, ponajprije iz razloga što se sankcija odnosi na Krešimirove nasljednike koje se pak kao vladare ne može izvesti pred kraljevski sud. Povreda kraljeve odluke jednaka je uvredi Boga.

²³ Jakov STIPIŠIĆ, *Diplomatička analiza Krešimirove darovnice o Maunu iz 1069*, Pomorski zbornik, knj. 7, Zadar, 1969, str. 827.

²⁴ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 114–115.

²⁵ Ivan KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, *Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae*, I, Zagreb, 1874, str. 133.

Sankcijom se u Krešimirovoj ispravi iz 1071. (18. lipnja), o određivanju i potvrđivanju područja rapske biskupije,²⁶ ponovno prijeti, ovaj put materijalnom kaznom, nasljednicima kraljevstva da će biti kažnjeni ako tko od njih primijeni silu ili pokuša silom unijeti što u privilegij. Takvoga neka se sudi kraljevskim sudom i neka mu se za kaznu odredi platiti stotinu zlatnika, od čega pola pripada kraljevskoj kuriji a pola rapskoj crkvi. U toj se dakle sankciji i određuje točna svota novca koju prekršitelj treba platiti i imenuje se stranke kojima ona pripada. Iz ove je Krešimirove sankcije, kao i iz prethodne, vidljivo da je ona, kao uostalom i cijela isprava, nastala pod utjecajem destinatarata, jer se u njoj traži od kralja da osigura privilegij i kod svojih nasljednika, što je pak prejudiciranje svoje vlasti, ali ipak u skladu s formama obećanja srednjovjekovnih vladara da će njihove odredbe vrijediti »zauvijek«. Novost u toj sankciji, u odnosu na većinu drugih isprava hrvatskih narodnih vladara, jest ta da se u njoj prijeti prekršitelju određena protjerivanjem iz kraljevstva (pellatur a regno). Pojedini naši diplomatičari vide u tome neobičnost, neozbiljnost, a »možda« i jedinstvenost te sankcije.²⁷ Međutim prijetnja uklanjanja od roda i domovine – žene i djece, sadržana u sankcijama nekoliko drugih isprava hrvatskih narodnih vladara, adekvatna je prijetnji protjerivanja iz kraljevstva.

Posljednja sačuvana u pravom smislu riječi isprava kralja Krešimira IV, koja govori o darivanju zemljišta na »Brdima« samostanu sv. Marije u Zadru 1072,²⁸ među malobrojnim diplomatskim formulama sadrži i formulu sankcije. Ona glasi: »Si quis autem meorum decessorum id irritare temptauerit, pauendi incurrat supremi iudicis iram dampneturque cum his, qui leuam tenuerint.«²⁹ I u njoj se dakle prijeti kraljevskim nasljednicima kaznom, odnosno prokletstvom ako pokušaju opozvati ili poništiti Krešimirovu darovnicu. Formalna je razlika samo ta da se u prethodnoj prijeti materijalnom kaznom, a ovdje duhovnom. Iako su u ovoj potonjoj ne navodi kraljevski sud za prekršitelje, zasigurno se on podrazumijevao. U tekst isprave nije unešen, kao što ni u neke nije unešena duhovna prijetnja, zbog toga što su potvrđnice isprave skraćenog teksta. U prilog tome su one sankcije isprava hrvatskih narodnih vladara koje sadrže i jednu i drugu vrstu kazne, odnosno prijetnje.

Sankcija prve sačuvane isprave kralja Dmitra Zvonimira, o njegovoj krunidbi u crkvi sv. Petra u Solinu i darivanju samostana sv. Grgura u Vrani Rimskoj Stolici na početku listopada 1075,³⁰ nalazi se unutar dispozicije koju ona razdvaja na dva dijela. Nije opširna, a svojim sadržajem prijeti onomu tko bi se nepromišljeno usudio samostan u Vrani lišiti blaga (navedenog u dispoziciji). Neka taj začuje strašni glas suca kao što ga je čuo davao sa svojim anđelima. Prekršitelju kraljeve

²⁶ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 123–124.

²⁷ Frano RADIĆ, *Može li se vjerovati u autentičnost Krešimirove listine privilegija rapskoj biskupiji?* Starohrvatska prosvjeta, god. VII, sv. 2, Knin, 1903, str. 76. On na istome mjestu konstatira da se prijetnja dostojanstvenicima ne nalazi ni u jednoj drugoj »kraljevskoj ni kneževskoj listini iz kancelarije hrvatskih vladaoca«. Međutim to nije točno jer je takva prijetnja, pa čak još i izražajniya, prisutna u sankciji isprave kralja Krešimira II, (?) u kojoj se prijeti čak i kraljevim sinovima. Može se pretpostaviti da Radić nije poznavao tu ispravu, ali elemenata takve prijetnje ima i u drugim ispravama izašlim iz kancelarije hrvatskih narodnih vladara. Stoga takvi dokazi nisu gotovo nikakvi pokazatelji neautentičnosti isprave.

²⁸ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 132.

²⁹ Isto.

³⁰ Isto, str. 139–141.

odluke prijeti se posljednjim sudom, odnosno ta sankcija sadrži prijetnju duhovnom kaznom.

Bogatija sadržajem jest sankcija u Zvonimirovoj ispravi iz iste godine (9. listopada), o potvrđivanju Trpimirove i Muncimirove darovnice kojom su oni darovali crkvu i posjede sv. Jurja u Putalju.³¹ Ona glasi: »Nuli ergo liceat hanc paginam nostre donationis et confirmationis infringere uel turbare. Si quis uero attemptare presumpserit, trinum et unum deum iratum habeat et maledictionem CCCXVIII sanctorum patrum incurrat et aliorum sanctorum et cum Iuda proditore in inferno damnatur aeterno supplicio.«³² Ta dakle sankcija sadrži duhovnu prijetnju onomu tko bi se usudio kraljevu listinu donacije i potvrđnice prekršiti ili ometati. U njoj su prisutni termini iz prethodno navedenih sankcija kao što su prokletstvo 318 svetih otaca, prokletstvo svih svetih, vječni sud, izdajnik Juda i srdžba Božja. Novo je u njoj navođenje termina »trojedinog i jedinstvenog Boga«, što ukazuje na to da je u to doba u crkvenim krugovima taj termin rabljen. On bi ujedno pristajao sadržaju invocacije.

Na ovom je mjestu potrebno upozoriti da ta Zvonimirova sankcija u navedenoj ispravi ne počinje sa »Si quis...«, kako se to dosad držalo u našoj diplomatici, nego s prethodnom rečenicom (Nulli ergo...). Već se u toj rečenici prijeti da se nitko ne smije usuditi kraljevu listinu donacije i potvrđnice prekršiti ili ometati. Tek nakon toga slijedi više-manje uobičajeni tekst sankcije isprava hrvatskih narodnih vladara. Ova se Zvonimirova sankcija svojim sadržajem doduše razlikuje od njegove prethodne i ima sličnosti sa sankcijama njegovih prethodnika, osobito s Trpimirovom – iako je kraća od nje, ali će se kasnije vidjeti da se taj njezin oblik upotrebljavao i u drugim Zvonimirovim kraljevskim ispravama. Stoga je suvišno naglašavati da je ona nastavak kneževskih isprava³³ i da je kasnije živjela dalje u splitskim privatnim ispravama, jer ona može imati istu formu i u jednoj i u drugoj vrsti isprava. Time ta formula u ispravama o kojima je riječ ujedno izjednačava pojmove »kneževski«, »vladarski« i »kraljevski«. Analogno tome ona ne gubi svoju važnost niti upotrebom u privatnim ispravama.

Sankcija tobožnje Zvonimirove isprave o davanju slobode trgovanja Bračanima 1078. (12. ožujka)³⁴ puno je kraća od prethodne. Ona samo jednom rečenicom nalaže da se nitko od Zvonimirovih podanika ne usudi dotične Bračane uznemiravati ni na koji način, pod prijetnjom kazne kraljeva prezira: »Nec quisquam de fidelibus meis audeat eos molestare ullo modo sub pena me indignacionis.«³⁵ To je jedna vrsta sankcije koja sadrži duhovnu prijetnju, ali bi u svojoj realizaciji mogla uključivati i materijalnu kaznu, bez obzira što ona nije određeno navedena. Svojim je sadržajem veoma realna, jer ne prijeti nikomu izvan kraljeve moći, a niti kraljevim nasljednicima, već stvarnim podložnicima, pa se stoga samo na osnovi nje ne bi moglo sumnjati u originalnost isprave, ali ona upravo svojom kratkom jasnoćom ukazuje na vrijeme svoga nastanka, odnosno na vrijeme kad ona više nema istaknutije mjesto u ispravama.

³¹ *Isto*, str. 141–142.

³² *Isto*, str. 142.

³³ Josip NAGY, *Diplomatičko-paleografske studije*, Vjesnik Kr. državnog arkiva u Zagrebu, god. III, Zagreb, 1928, str. 177.

³⁴ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 159.

³⁵ *Isto*.

Opširnija od prethodne nalazi se sankcija i u Zvonimirovoj ispravi o darivanju nekih sela, zemlje i pašnjaka u Bosiljini, splitskoj crkvi 1078. (16. travnja).³⁶ Tom sankcijom kralj Zvonimir prijeti da, ako bi se tko usprotivio njegovoj donaciji i potvrdnici, neka ima srdžbu trojednog i jedinog Boga i neka ga stigne prokletstvo 318 otaca i drugih svetaca i neka je s Judom izdajnikom osuđen na vječnu patnju i neka mu se odredi platiti šezdeset libara zlata, od čega polovica ide kraljevskoj kasi, a druga pak polovica za dobro navedene splitske crkve. Ta je dakle sankcija bogata sadržajem, a donosi prijetnju duhovnom i materijalnom kaznom. Najprije imenuje na što se odnosi kraljeva odluka – na *donaciju i potvrdnicu* (huic donationi ac confirmationi mee), a onda prvo donosi duhovnu pa materijalnu prijetnju. Za duhovnu prijetnju donosi uobičajene termine koje nalazimo u dosadašnjim sankcijama isprava hrvatskih narodnih vladara. To su prokletstvo 318 koncilskih otaca i svih drugih svetaca, Judino izdajstvo, vječna patnja i ponovljeni termin trojednog i jedinog Boga, koji do sada nalazimo samo u Zvonimirovim ispravama. Međutim u drugom dijelu te Zvonimirove sankcije, u prijetnji materijalnom kaznom, susrećemo se s jednom novošću koju ne nalazimo dosad u ispravama hrvatskih narodnih vladara. Naime dosad smo se susretali s novčanom kaznom u iznosu 100 zlatnika, a evo sada je taj iznos smanjen na 60. To nam je dokaz da je ta globa u vrijeme Zvonimirove vladavine smanjena u odnosu na njegove prethodnike, to jest kraljevski kazneni zakon se promijenio. To je ujedno potvrda nerealnosti onih sankcija prethodnih vladara kojima se obvezivalo i prijetilo svojim nasljednicima da moraju poštivati donesene odluke. Baš u ovom primjeru imamo ispravu koja je i donacija i potvrdnica isprave Zvonimirovih prethodnika, pa bi prema njihovim sankcijama i Zvonimir morao poštivati njihove prijepise, osobito što se tiče materijalne prijetnje, međutim u našem je primjeru jasno da Zvonimirovo kraljevanje mijenja neke odluke njegovih prethodnika. S druge strane, novčani iznos globe primijenjen je, ali ostaje odredba da polovica pripada kraljevskoj kasi a druga polovica oštećenom, u našem slučaju splitskoj nadbiskupiji.

Također opširniju sankciju sadrži i Zvonimirova isprava o stavljanju cetinske župe pod jurisdikciju splitske nadbiskupije.³⁷ I ona se sastoji od duhovne i materijalne prijetnje upućene prekršitelju kraljeve donacije. U materijalnoj se prijetnji, također kao i u prethodnoj, odmjerava kazna od 60 zlatnih libara, od kojih polovica pripada kraljevoj blagajni a druga polovica crkvi sv. Dujma, odnosno splitskoj nadbiskupiji. Stoga materijalna kazna te sankcije pokazuje sljedeće: ako i jest isprava u kojoj je ona sadržana falsifikat, kao i prethodna, onda je isprava iz koje je uzeta ta svota novca također sadržavala materijalnu prijetnju.³⁸ Međutim duhovna se prijetnja ponešto razlikuje od prethodne. Ne spominje se trojstveni i jedincati Bog, nego samo svemogući, a osim srdžbe Božje, vječnog suda, prokletstva 318 saborskih otaca, navodi se i vječni oganj te umjesto prokletstva svih svetih samo prokletstvo dvanaestorice apostola. Hoće se reći da su notari znali što treba sadržavati formula sankcije, ali su sebi davali slobodu da od isprave do isprave manje ili više odstupe od stroge forme ili pak neke termine ili misli slobodnije formuliraju.

Kronološkim redosljedom trebala bi uslijediti sankcija *dux*a Stjepana u njegovoj ispravi o darivanju nekog zemljišta samostanu sv. Stjepana kod Splita u povodu

³⁶ Isto, str. 160–162.

³⁷ Isto, str. 162–164.

³⁸ J. NAGY, *nav. dj.*, (pod bilj. 33), str. 182.

njegova stupanja u taj samostan, iz 1078.³⁹ Međutim ta isprava nema formule sankcije. Vjerojatno je tome razlog što ta isprava ima sadržaj oporuke, pa joj stoga i ne pristaje nikakva prijetnja, ili je pak razlog izostanka sankcije što je isprava sačuvana u prijevodu u kojem je prevoditelj ispustio sankciju.

Za razliku od svih potvrdnica kralja Petra Krešimira IV. koje među najvažnijim formulama sadrže i sankciju, potvrdnica kralja Zvonimira, izdana u Kninu 1078. o darovnici kralja Krešimira koji daruje zemlju u Tokinji samostanu sv. Marije,⁴⁰ ne sadrži tu formulu. To je ujedno dosad jedina Zvonimirova isprava koja nema sankcije. Za Stjepanovu smo pretpostavili razlog izostanka te formule, međutim za Zvonimirovu je teže pretpostavljati, osim da je to bila čista samovolja prepisivača *Kartulara* sv. Marije u Zadru, kao što je i dataciju te isprave stavio na kraj, ili pak da je već u kratkom sadržaju dispozicije navedeno o zemljama u Tokinji i »o uvjetu kako je sadržano u ispravi«.

Nakon izostanka sankcije u tim dvjema ispravama hrvatskih narodnih vladara ponovno tu formulu nalazimo u Zvonimirovoj ispravi o darivanju zemljišta Pustice u Lažanima samostanu časnih sestara benediktinki u Splitu 1076–1078.⁴¹ i onda sve do kraja sačuvanih isprava tih vladara. Ona u toj Zvonimirovoj ispravi u prijevodu glasi: »Kad bi netko od kraljeva ili knezova, župana, mala ili velika osoba, pokušala da se usprotivi ovom našem obdarivanju, neka ga zateče srdžba trojnog i jedinog Boga i stigne prokletstvo tri stotine osamnaestorice svetih otaca.«⁴² Ni ova sankcija nije realna jer prijeti čak i budućim kraljevima, knezovima i županima, što je pak gubljenje njezina značenja i uopćavanja te formule od strane crkvenih krugova. To više ona gubi realnu osnovu jer je i sam kralj Zvonimir mijenjao odluke svojih prethodnika, iako je u njihovim sankcijama stajala prijetnja budućim nasljednicima. Međutim takva kraljeva prijetnja ne može biti nikakav dokaz falsificiranosti, jer je ona *činjenica* u vladarskim ispravama. Stoga ne možemo prihvatiti mišljenje Nade Klaić koja i na temelju sankcije nalazi dokaz falsificiranosti i te kraljevske isprave.⁴³ Nelogično je doduše za tu navedenu sankciju da ona slijedi nakon svjedoka, a ne nakon dispozicije, kao i što nakon nje slijedi još jedan (manji) dio teksta dispozicije. Za pretpostaviti je da je taj redoslijed nastao u vrijeme prijepisa, a za njezinu starost jedan je od dokaza i izraz *principum*, koji je u upotrebi već 879.⁴⁴ Po svome karakteru ta Zvonimirova sankcija sadrži duhovnu prijetnju, a unutar nje su uobičajeni termini (srdžba trojedinog i jedinog Boga i prokletstvo 318 saborskih otaca). Nije prekratka, ali i ne sadrži puno pojmova za duhovnu prijetnju.

Duhovnu prijetnju sadrži i sankcija Zvonimirove isprave o darivanju zemlje Konjuština u Zmini splitskom nadbiskupu Lovri 1083.⁴⁵ Njome se onomu tko je odsutan od kraljevih nasljednika prijeti da će ga snaći srdžba trojedinog i jedinog

³⁹ Franjo RAČKI, *Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb, 1887, str. 199–120 (dalje: *Documenta*).

⁴⁰ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 167.

⁴¹ *Istor*, str. 169–170.

⁴² J. NAGY, *Monumenta diplomatica*, I, Zagreb, 1927, tablica XIII.

⁴³ Nada KLAJČ, *O falsifikatima splitskih benediktinka*, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXIII–LXIV / 1961–1962, Split, 1969, str. 207.

⁴⁴ Zlatko TANODI, *Isprave kralja Zvonimira i Stjepana II. splitskim benediktinkama*, *Radovi Hrvatskog povijesnog Instituta u Rimu*, sv. I–II, »Mandičev zbornik«, Rim, 1965, str. 90.

⁴⁵ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 180–181.

Boga i da će biti proklet od 318 svetih otaca te da će ga skupa s Judom, izdajnikom Gospodinovim, stići propast trajnog pakla ako vražijim nagovorom pokuša omalovažiti kraljevu donaciju. Ona je doista realna i izvediva jer se prijeti onim Zvonimirovim nasljednicima koji su odsutni a trebali bi biti prisutni pri zaklinjanju i izdavanju isprave, to jest i oni sami darovatelji su skupa s kraljem, pa time i obvezatni držati obećano, što je pak sasvim različito od onih nasljednika koji nisu Zvonimirovi sinovi ili nisu njegova loza, a unaprijed im se prijeti i obvezuje ih se da moraju poštivati tuđe odluke.

Isti sadržaj ima sankcija i u Zvonimirovoj ispravi o darivanju zemlje Raduna samostanu sv. Stjepana kod Splita, također iz 1083.⁴⁶ Jedina je razlika što se prijetnja u prethodnoj odnosi na odsutnog nasljednika, a u potonjoj na već odvrgnutog od Boga.

Zvonimirova potvrđnica Krešimirove isprave o slobostinama danim samostanu sv. Marije u Zadru 1087. (8. listopada), također ne sadrži sankciju.⁴⁷ Uz prije spomenute dvije, jedna *dux*a Stjepana i jedna kralja Zvonimira iz 1078, to su jedine tri isprave od svih sačuvanih isprava hrvatskih narodnih vladara koje nemaju formulu sankcije.

Očekivalo bi se da će sankcija isprave kralja Stjepana II. o potvrdi isprave kralja Zvonimira 1089. (8. rujna)⁴⁸ biti istovjetna sankciji matične isprave. Međutim ona se ponešto razlikuje od svoje prethodnice koja točno imenuje onoga koga se tiče prijetnja. To navodi na pomisao da je između 1078. i 1089, potkraj Zvonimirove vladavine i odmah nakon njegove smrti, bilo pokušaja oduzimanja samostanskih posjeda, pa se stoga u sankciji te isprave imenuju potencijalni prekršitelji kraljeve odredbe.⁴⁹ Stjepanova je sankcija opširnija od Zvonimirove u tim ispravama samo po tome što spominje Judu. Njezina sličnost s Trpimirovom i Muncimirovom sankcijom govori u prilog njezinoj autentičnosti.⁵⁰

Posljednja sačuvana isprava hrvatskih narodnih vladara također sadrži formulu sankcije. To je isprava kralja Stjepana II. o darivanju zemlje u Raduni samostanu sv. Stjepana kod Splita iz 1089.⁵¹ Ona u latinskom prijevodu glasi: »Si somebody instigat huic donacioni nostre contraire aut illam corrumpere attemptauerint, iram dei trini et unius et maledictionem (CCCX et VIII) sanctorum (patrum) incurrat, et predictos centum solidos monasterio sancti Stephani protomartiris, quod penes ciuitatem Spalaturn in promontorio positum est, restituere teneatur.«⁵² Sadrži dakle duhovnu i materijalnu kaznu, a unutar njih termine koji su sadržani u sankcijama Stjepanovih prethodnika. Materijalna kazna je 100 solida, za razliku od Zvonimirovih sankcija u kojima je iznosila 60 libara.

Iz analiziranih 29 isprava hrvatskih narodnih vladara vidljivo je da je formula sankcije u njima redovito prisutna, osim u tri isprave. Mjesto joj je nakon dispozicije. Koliko je ta diplomatička formula važna u ispravama hrvatskih narodnih vladara, pokazuje njezina prisutnost i u potvrđnicama koje sadrže samo najbitnije formule. Čak se i njezin izostanak u tri slučaja može donekle razložno opravdati.

⁴⁶ F. RAČKI, *Documenta*, str. 139–141.

⁴⁷ J. STIPIŠIĆ, *Codex diplomaticus*, I, str. 186–187.

⁴⁸ *Isto*, str. 188–189.

⁴⁹ J. NAGY, *Diplomatičko-paleografske studije*, Vjesnik Kr. državnog arhiva u Zagrebu, god. VII, Zagreb, 1937, str. 5.

⁵⁰ Ž. TANODI, *nav. dj.*, (pod bilj. 44), str. 94.

⁵¹ F. RAČKI, *Documenta*, str. 149–152.

⁵² *Isto*, str. 151.

Sankcija navedenih isprava sadrži prijetnju duhovnom ili materijalnom kaznom, a više puta objema kaznama prijeti se onomu koji ne bi poštivao odredbe u ispravi. Materijalna se kazna sastoji od prijetnje udaljavanja od roda i domovine, žene i djece, novčane kazne u iznosu od 100, 60 ili 30 zlatnih libara, ovisno o tome je li riječ o kraljevskoj ili banskoj kazni, odnosno o kojem kralju. U novčanoj kazni polovica obično pripada kraljevskoj blagajni, a druga polovica oštećenoj stranci (destinataru). Najčešći termini prijetnje duhovnom kaznom jesu prokletstvo 318 saborskih otaca (prisutni na Saboru u Niceji 325), prokletstvo svih svetih, prijetnja paklenim sudom i vječnim ognjem, đavlom i njegovim anđelima, sudbinom izdajice Jude Iškariotskog i slično.

Prijetnja može biti realna i nerealna. Realna je kad je upućena podložnicima, a nerealna kad se prijeti budućim nasljednicima. Takva je prijetnja prisutna u nekoćini sankcija isprava hrvatskih narodnih vladara, što je analogno vladarovim odlukama da nešto podjeljuje »trajno«. Stoga kralj kao autor isprave zaziva prokletstvo nad svojim nasljednicima koji bi se pokušali suprotstaviti njegovoj odredbi. Tada se obično upotrebljava uobičajena formula prokletstva 318 saborskih otaca, prijetnja paklom, posljednjim sudom i slično. Takva se formula u raznim varijantama upotrebljavala u našim ispravama sve rjeđe, ali ipak do polovice 12. stoljeća.

Katkad se u sankcijama isprava hrvatskih narodnih vladara ukratko opetuje predmet o kojem se prethodno govorilo u dispoziciji, tako da je ta formula i time vezana uz sadržaj isprave. U nekoliko primjera tih sankcija nalaze se i nazivi za isprave dotičnih vladara.

Također iz analiziranih sankcija isprava hrvatskih narodnih vladara djelomično saznajemo kojim se sve temama bavila tadašnja teološka znanost. Najviše se pozornosti poklanjalo proučavanju biblijske i crkvene tematike. Unutar toga može se naći niz izraza koji su proizišli iz pojedinih cjelina takvih tematika. To su prenošenje svetačkih osobina ljubavi i milosrđa na ljudski rod, božansko nadahnuće, poimanje sudnjeg dana i štovanje mrtvih, moralne obveze, poimanje obitelji i domovine, crkvene vlasti i njezinih zapovijedi, odnos crkvene i svjetovne vlasti, crkvena hijerarhija i niz drugih tema. Kraće rečeno, iz analiziranih sankcija navedenih isprava mogu se donekle zamisliti duhovna i materijalna zbivanja i življenje u hrvatskoj državi u vremenu od 9. do kraja 11. stoljeća.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Sanktion in den Urkunden der kroatischen Volksherrscher

Die Sanktion als Diplomaformel ist nahezu regelmäßig in den Urkunden der kroatischen Volksherrscher anzutreffen. Sie steht direkt hinter der Dispositio und kommt sogar in den Bestätigungen vor, die ansonsten lediglich die wesentlichsten Formeln enthalten. In den Urkunden enthält sie die Androhung geistiger oder materieller Strafe, und häufig droht sie demjenigen, der die Verfügung in der Urkunde mißachtet, mit beidem.

Die häufigsten Termine der Androhung geistiger Strafe sind der Fluch der 318 Teilnehmer am Konzil von Nizäa, der Fluch oder der Bann im Namen aller Heiligen, die Androhung des höllischen Gerichts, das Schicksal des Verräters Judas u. ä. Die Androhung materieller Strafe enthält die Entfernung von Familie, Verwandtschaft und Heimat sowie Geldstrafen in Höhe von 100, 60 oder 30 Goldstücken.